
Tautinės keistenybės tarpukario Lietuvoje

Lijana Šatavičiūtė

*Kultūros, filosofijos ir
meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2026 Vilnius*

Straipsnyje aptariamos jaunos valstybės nacionalinės politikos pagimdytos masinės tautinės kultūros apraiškos. Pasitelkus faktografinius duomenis, bandoma atskleisti tautinio judėjimo atsiradimo priežastis ir nustatyti sklaidos bruožus. Pasirinkti tie veiklos aspektai (tautinės aprangos dėvėjimo ir liaudies šokių mada, liaudiškų papročių ir rankdarbių populiarinimas, šalies istorijos romantizavimas ir didvyrių kulto diegimas, kt.), kurie paliko ryškiausią pėdsaką Lietuvos kultūroje.

Raktažodžiai: tarpukario Lietuvos kultūra, tautinis stilius, tautiniai drabužiai, Žemės ūkio rūmai, Jaunųjų ūkininkų ratelių sąjunga, Lietuvos skautai, rankdarbiai

Po sovietmečiu išsikerojusio romantizavimo tarpukario Lietuva mūsų akyse iškildavo kaip susipratusių piliečių visuomenė, gerai suvokusių savo misiją tuometiniame pasaulyje. Ar galėjo būti kitaip, jei šalis, priklausiusi vadinamųjų sezoninių valstybių grupei, iškilusių dėl Pirmojo pasaulinio karo sukeltos politinės krizės, ir, pagal visas tarptautininkų prognozes, pasmerkta greitai išnykti iš Europos žemėlapiu, per daugiau nei du dešimtmečius padarė milžinišką šuolį politikoje, ūkio ir amatų plėtotėje, tautinėje kultūroje. Tačiau ne viskas klostėsi sklandžiai, ne taip nuosekliai vyko nepriklausomos Lietuvos gyventojų sąmonėjimas, ir daugelis tautiškumo apraiškų turėjo skintis kelią nelygioje kovoje su lietuviu noru būti moderniu Europos piliečiu.

Tuo metu, kai elitinio meno kritikai spaudoje kėlė būtinybę kurti tautinio stiliaus meną ir diskutavo apie liaudiškumo mene ypatybes, šios idėjos menkai jaudino eilinius piliečius. Jaunimui skirtoje spaudoje dar nuskambėdavo nerimo gaidos dėl tradicijų nepaisymo. Tačiau populiariąją kultūrą platinę leidiniai, tokie kaip „Naujas žodis“, „Diena“, „Sekmadienis“ ir kiti, toli gražu netryško tautiškumo idėjomis. Jas tiesiog ignoravo. Tad tautos sąmonės žadinimo misijos ėmėsi Tautininkų ir Šaulių sąjungų, skautų ir kitų patriotinių organizacijų bei pilietinių sambūrių interesams atstovavusi spauda: „Tautiškas kelias“, pasivadinęs „tautiškos minties savaitraščiu“, „Tautos balsas“, įvardijęs save kaip „radikalią tautišką minties ir politikos laikraštį“, skautų interesus gynęs „Skautų aidas“, Jaunųjų ūkininkų rateliams atstovavęs „Jaunasis ūkininkas“ ir kt.

Štai kokius tikslus buvo iškėlęs 1930 m. pasirodęs „Tautiškas kelias“: 1) gilinti tautinę sąmonę; 2) žadinti tautiečių energingumą ir veiklumą; 3) plėtoti

„įvairių rūšių drąsą“; 4) palaikyti visuomenės pilietinę sąmonę; 5) kelti piliečių dorovę¹. Šių tikslų buvo siekiama įvairiomis formomis. Viena jų – tautinio patriotizmo stiprinimas, skatinimas domėtis sava, sodietiška, o ne vakarietiška kultūra, gimtinės istorija, tautos didvyriais, savais papročiais, tėviškės gamtos grožiu. Tautinės kultūros kėlimas buvo traktuojamas kaip prioritetas šalies ateities klausimas, nes manyta, kad atsilikusi Lietuva liks svetimųjų dvasios verge. Radikaliam nusiteikę tautininkai buvo įsitikinę, kad tik lietuvis galės suvokti nacionalinės savasties ypatumus ir juos plėtoti. Na, dar nebent labai lojalūs Lietuvai kitataučiai inteligentai ir menininkai. Bet tokių įžiūrėta mažuma. Ypač kliuvo valdininkams, kurie esą užsikrėtę nelietuviška dvasia ir jų vienintelė kultūrinio bendravimo forma esą „buteliukas, kortos ir pokyliai“.

„Skaitykime lietuvišką literatūrą, – agitavo „Tautos balsas“. – Paimkim Vokietijos Remarką su jo „Vakarų fronte nieko naujo“. Kuo jis ypatingas? Ar jo kūrinys nelygus mūsų Rūtelionienės kūriniam? Vokiečio darbas – paprasčiausias faktų registravimas, tačiau visos Europos tautos išsivertė jo knyga į savo kalbas“². Kliuvo ir kitų meno sričių atstovams. „Ogi teatras? – antrinta kitame „Tautos balso“ straipsnyje. – Ir ten nelietuviška. Kūrinių interpretacijas reikėtų pavesti lietuviams, bet ne visokiems olgoms ir chovams. Visko matysi mūsų teatre, bet tik nelietuviška. Sako, negali suprasti, koks kūrinys tautiškas, lietuviškas, ir koks internacionališkas, rusiškas ir p. Vadinasi, duokit tautiškumo konstituciją, dėsnius. Gėda tautiečiams, kad nežino, kas yra tautiška“³.

Tikras šalies patriotas turėjo būti gerai įsisavinęs gimtinės istoriją ir geografiją. Vasaros metu agituota keliauti po Lietuvą traukiniais, autobusais, automo-

biliais, nes „svarbu pažinti įvairių Lietuvos sričių žmones, jų papročiai, jų būdas, jų tautinio susipratimo laipsnis“⁴⁴. Kiekvienas tautietis turįs žinoti, kaip lietuviai gyvena, „kur yra ir kur nėra pavojaus lietuvių, kur yra ir kur nėra inteligentinių pajėgų. Apšilankymas nutautusiose srityse – Klaipėdos krašte, Pademarklinijoje – gali [...] didinti patriotizmą ir prisidėti prie tų kraštų lietuvinimo. [...] Lietuvis, patekęs nors visai trumpam laikui sulenkėjusiom ar apvokietėjusiom apylinkėn, labiau susimąsto dėl savo tautos likimo [...]. Ar negali didinti lietuviui patriotizmo apšilankymas, pavyzdžiui, į Vievio apylinkę, iš kur matyti Vytauto gimtinė Trakai su iš tolo boluojančiais trobesiais; iš kur vakare matyti Vilniaus miesto žiburių pašvaistė“⁴⁵. Ar visai bus abejingas lietuvis, atsідūręs senojoje sostinėje Kernavėje, kur neišgirsi lietuvių kalbos, o pažvelgęs nuo jos „didžiulio pilialknio į Neries plačiąją pakalnę, netoli pamatysi lenkų pasienio sargybinių būdeles“⁴⁵.

Dar labiau reglamentuotas ekskursijų planas buvo peršamas jaunimo organizacijoms – skautams ir jaunųjų ūkininkų ratelių nariams. „Esi lietuvis – Didvyrių Žemės sūnus. Kad pažintum kraštą – eikim per kraštą“, – kvietė „Skautų aidas“⁴⁶. Net tokiam tarptautiniam judėjimui kaip skautybė stengtasi suteikti tautinio savitumo. „Pasisaugokime skautystės srityje svetimšališkumo, kurkime savo – lietuvių skautystę“, – ragino P. Jurgelevičius knygelėje „Skautų vadovas“. – Nes mūsų, lietuvių, idealai daug skiriasi nuo anglų“⁴⁷. Skautų skiltims ir draugovėms buvo suteikiami Lietuvos istorijai svarbūs vardai: Vytautas, Birutė, Rimgaudas, Kęstutis, Gražina, Vytenis, Geležinis vilkas ir pan. Skautai privalėjo ne šiaip marširuoti po miškus ir provinciją, bet susitelkti dvasinei ir tautinei veiklai: visiems drauge kuriame nors bažnytkaimyje aplankyti vietinėje šventyklėlėje aukojamas mišias, padėti vainiką prie didvyrio paminklo. Jaunųjų ūkininkų ratelių nariai tą ir darė: kone kiekvienos svarbesnės ekskursijos metu (tą liudija „Jaunojo ūkininko“ laikraštėlio apžvalgų skyreliuose paminėti faktai) apšilankydavo vietos bažnyčios pamaldose, nusilenkdavo prie tautos didvyrių paminklų. Jaudina 1933 m. Jaunųjų ūkininkų ratelių spaudoje pasirodžiusi nuotrauka, kurioje Domeikiemio kaimo, šalia Kauno, pasipuošęs jaunimas su iškelta trispalve visu būriu sekmadienį žygiuoja į bažnyčią. Jaunųjų ūkininkų rateliai Lietuvoje buvo pradėti organizuoti 1929 m. Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdžiu. 1937 m. Lietuvoje net 30 tūkst. kaimo jaunuolių priklausė šiai jaunųjų ūkininkų organizacijai⁴⁸.

Lietuvybės jausmą turėjo sustiprinti ir tautinė apranga, kurios dėvėjimas iškilmingomis progomis buvo nuosekliai diegiamas. Tautinių drabužių nešiojimas religinių ir valstybinių švenčių metu plito dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Tačiau tarpukario pa-

triotai siekė tautinių drabužių madą paskleisti plačiau. „Labai būtų gražu, – rašyta kaimo jaunimui skirtoje spaudoje, – kad jaunosios ūkininkės visokių ekskursijų, pramogų ir švenčių metu dėvėtų tautiškus rūbus. [...] Norėtūsi juos matyti kaip bendrą visoms jaunimo ūkininkėms formą [uniformą]“⁴⁹. Spaudoje buvo aiškinamas liaudies drabužių savitumas ir grožis. Domėjimasis jo kirpimu, spalvomis ir ornamentika sutapo su Žemės ūkio rūmų specialistų organizuotomis liaudies meno rinkimo ekspedicijomis, kurios paakino etnografus skirstyti drabužius pagal etnines sritis. Praeityje garsios tautos moterys pradėtos „rengti“ tautiškais drabužiais. „Istorija nieko nesako, kaip Birutė apsirengdavo, – apgailestavo liaudies meno puoselėtojas Antanas Tamošaitis. – Ar kaip anuomet dėvėjo sodietės, ar kaip didikės? Anų laikų autentiško Birutės atvaizdo nėra užsilikę. [...] Man atrodo, kad Birutė reikėtų nupiešti pačiais gražiaisiais ir senaisiais lietuvių etnografiškais rūbais“¹⁰.

Knygas apie tautinę aprangą 1936 ir 1939 m. išleido Žemės ūkio akademijos Dotnuvoje lektorė Mikalina Glemžaitė, 1939 m. – Žemės ūkio rūmų Namų pramonės skyriaus vedėjas A. Tamošaitis, medžiagą apie tautinius drabužius Krokuvos, Varšuvos ir Vilniaus muziejuose bei bibliotekose rinko menotyrininkė Halina Kairiūkštytė-Jacinienė, ketinusi tam tikslui 1939 m. aplankyti Sovietų Sąjungą ir Vokietiją¹¹.

Augo liaudiškų audinių paklausa, skatinusi vieną po kitos atidaryti audimo dirbtuves Marijampolėje, Rokiškyje, Ukmergėje, Telšiuose ir kitur. Į audinių tautiniams drabužiams gamybą įsitraukė ir „Marginių“ bendrovė, kaimo audėjoms išdalijusi įvairių Lietuvos sričių audinių pavyzdžius¹². Didelė paspirtis kaimo moterims buvo Žemės ūkio rūmų kilnojamieji audimo kursai, kuriems baigiantis moterys pasipuošdavo iš savo austų audinių pasisiūdintais tautiniais drabužiais. Nacionaliniai lietuvių drabužiai buvo eksponuojami kiekvienoje svarbesnėje dailių dirbinių parodoje. 1938 m. Berlyne vykusioje tarptautinėje amatų parodoje lietuviai Garbės salėje kaip vertingiausią eksponatą parodė A. Tamošaitienės sukurtus tautinius drabužius (pagal parodos nuostatas kiekviena valstybė šioje salėje privalėjo parodyti vertingiausią dirbinį).

Audinių tautiškais raštais gamyba pradėjo rūpintis moterų organizacijos – šaulės, karininkų žmonių „Birutės“ organizacija, tautininkių draugija „Gražina“. 1937 m. vasario 6–7 d. Kaune įvykusiame šaulių suvažiavime prieš metus įsisteigęs šaulių moterų ginklavimosi būrys pažadėjo iki Šv. Velykų įsistaisyti tautinius drabužius¹³. Šaulės Vilkaviškyje įsteigė liaudiškų audinių dirbtuvę, kurioje kapsių ornamentuotų drabužių pavyzdžiu gamino medžiagas sijonams, prijuostėms, galionams¹⁴. Nuo šaulių neatsiliko birutietės. Susitarusios su Žemės ūkio rūmų Namų pra-

monės skyriumi, jos pradėjo propaguoti tautinius drabužius ir audinius provincijos centruose: Šiauliuose, Ukmergėje, Kėdainiuose, Alytuje. Moterys rengdavo dirbinių parodas, kurias papildydavo paskaitomis apie lietuvių liaudies meną¹⁵. Vis dažniau labdaringuose moterų organizacijų baliuose kurios nors susipratusių moterų organizacijos atstovės išdrįsdavo apsiręngti tautiniais drabužiais greta prašmatniais vakariniais tualetais išsipusčiusių aukštuomenės ponių. 1937 m. Lietuvos moterų suvažiavimo metu Kaune, Valstybės teatre, vykusiame iškilmingame posėdyje garbingiausios renginio viešnios (prezidento žmona Sofija Smetonienė, ministro pirmininko žmona Jadvyga Tūbelienė, jau nekalbant apie kitas) buvo papsipuošusios tautine apranga.

Aktualu buvo išmokti šokti tautinius šokius, kurie buvo išstumti ir retai tešokami. Apsižiūrėta ir pradėta teigti, kad „juose glūdi mūsų tautos siela“... Moksleiviams uždrausta šokti fokstrota gimnazijoje vykstančiuose vakarėliuose. Spauldoje piktintasi 1932 m. studentų korporacijų užgavėnių baliu, kuriuose „tautiški žaidimai visai nešokta“, girdėjosi tik „džazbandas“ ir „erzac-muzika“¹⁶. Mokyklose per pertraukas mokytojai buvo skatinami mokinius mokyti tautinių ratelių ir žaidimų, o ne „bjaurių afrų ir kitokių laukinių tautų šokių“¹⁷. Ypač atkreiptas dėmesys į ideologinę šių mokslų pusę. „Tautiškų ratelių ir dainų mokymas turėtų būti geriausiai pastatytas aplenkintose srityse, nes tautiniai žaidimai ir tautinės dainos yra viena iš priemonių nutautusios srities atlietuvinti“, – rašyta spauldoje¹⁸. Tautiniais šokiais pradėjo domėtis netgi Kauno ponios, pageidavusios juos šokančių studentų ir gimnazistų pasirodymus išvysti restoranų scenose greta tango, valso, fokstroto ir visai naujoviško šokio „frocadero“ (taip ir buvo padaryta 1938 m. „Trijų karžygių“ restorane).

Žemės ūkio rūmai, gaivinę ir plėtoję įvairias sodžiaus kultūros sritis, neapsiribojo tik meno dalykais. 1937 m. nuspręsta pradėti rinkti žinias apie Lietuvos kaimo valgius, kurių receptus namų ūkio agronomės ketino papildyti, pritaikyti naujų dienų poreikiams ir išleidus atskiru leidiniu paskleisti mieste ir kaime. Domėjimasis lietuviškais valgiais sutapo su moterų organizacijų periodiškai rengiamais gražiausiai padengtų stalų konkursais. Iš keliasdešimt konkurse dalyvavusių autorių didžiausio pagyrimo susilaukdavo tautiniu stiliumi stalelius padengusios moterys. Vaišių stalų serviravimo konkursai sutraukdavo daug lankytojų. 1938 m. balandžio 6–10 dienomis Lietuvos moterų klube atidaryta paroda aplankė per 1000 žmonių, nors tik 3 staleliai iš 18 buvo serviruoti lietuvišku stiliumi¹⁹. Kitais metais tautiniu stiliumi padengtų stalelių priskaičiuota net 10.

Tad tautinių papročių diegimas per aprangą, šoki, dainą, valgį buvo skleidžiamas plačiuose nepriklausomos Lietuvos visuomenės sluoksniuose.

„Tautos sąvybės yra išreikštos papročiuose. Tautiškas ugdymas turi iš čia visa, kas gera, etiškai vertinga, suimti, tarsi į koki veidrodį ir duoti į tai žiūrėti priaugančiai kartai, kad ta save formuotų pagal čia matomus paveikslus“²⁰. Iš visų lietuviškų papročių liaudies meno puoselėtojams kažkodėl savičiausios pasirodė Kupiškėnų vestuvės. Senovinių vestuvių apeigos pradėtos spausdinti populiarių žurnalų puslapiuose (kaip „Jaunoji karta“). 1932 m. šilkinų ir vilninių audinių įmonė „Kauno audiniai“ atidarė nuolatinę savo gaminių ekspoziciją, kurioje įvairių spalvų šilkais aprenkti manekenai vaizdavo lietuviškas vestuves – nuotakos sutikimo ceremoniją²¹. Pirmasis tautinių drabužių leidinys nepriklausomoje Lietuvoje, išleistas M. Glemžaitės 1936 m., buvo surežisuotas ir įvardytas kaip „Kupiškėnų vestuvės“. Vestuvių papročių inscenizavimas meno kūriniais tapo ypač populiarus tarptautinėse parodose dar nuo 1900 m. pirmojo Lietuvos pasirodymo pasaulinėje parodoje Paryžiuje. 1939 m. pasaulinei parodai Niujorke Konstancija Petrikaitė-Tulienė sukūrė pusmetrio dydžio keliasdešimties charakteringų lėlių grupę „Kupiškėnų vestuvės“, kuri vaizdavo populiarią nuotakos sutikimo sceną.

Visą tarpukarį įvairiose šalies srityse veikė Kraštotyros draugijos, kurios organizavo tų apylinkių muziejus, rinko jiems liaudies meno ir etnografijos dirbinius. Ketvirtajame dešimtmetyje šios draugijos organizavo vadinamąsias „senovės dienas“, kuriose buvo įrengiamos išpūdingos liaudies meno ekspozicijos, demonstruojami senoviški papročiai – vestuvės, pabaigtuvės, buvo šokami tautiniai šokiai. Visame krašte įvairiomis progomis buvo rengiamos etnografinės jaunimo, ūkininkų šventės, miestų ir miestelių minėjimo dienos, kuriose svarbios buvo ne tik senoviškų dirbinių, bet ir jų pavyzdžiu sukurtų rankdarbių parodos. Rankdarbis pradėtas vertinti kaip aukščiausia tautiškumo apraiška. „Lietuviais esame ne vien kalba, papročiais ir būdu, bet taip pat sugebėjimu į kiekvieną išleidžiamą daiktą įdėti lietuvišką dvasią ir skonį“, – buvo teigiama rankų darbus propagavusiuose straipsniuose²². Į rankdarbių populiarinimo vąjį įsiliejo ne tik Žemės ūkio rūmai, organizavę mezgimo ir rankdarbių kursus (dvisavaitinius Jaunųjų ūkininkų ratelių nariams ir mėnesio trukmės – moterims įvairiose provincijos vietovėse), bet ir moterų organizacijos įvairiuose miestuose, savo seklyčiose steigusios tautodailės propagavimo ir rankdarbių sekcijas. Pačios Kauno ir Šiaulių ponios nevengė užsiimti siuvinėjimu ir nėrimu moterų klubuose reguliariai rengtose rankdarbių popietėse. Skautų draugovių varžybų įstatuose buvo numatomi papildomi taškai už dirbinių eksponavimą parodose: vienas taškas už rankdarbio pateikimą parodai, 6 taškai – už draugovės dalyvavimą parodėlėje, 8 taškai – už da-

lyvavimą ne skautų parodoje, 9 taškai – už suorganizuotą skautų dirbinių parodą²³.

Darbštumui ir lietuviškumui skatinti buvo sugalvojama ir daugiau konkursų. Kaimuose jauniems ūkininkams buvo rengiami gražiausių darželių ir tvorelių konkursai, nes darželis liaudies dainose – būdingiausias mergelės atributas. Įstatuose buvo nurodomas pageidavimas gėlių lysveles sukasti Gedimino stulpų, šaulių simbolinių ženklų ar lietuviškos tulpės forma²⁴. Gėlių darželiai tapo būtinai ir skaučių stovyklavietėse. „Sesulės, mes esam lietuvaitės ir dargi skautės lietuvaitės. Negi mūsų palangėje galėtų užsėti ir dilgėlės?“ – su nerimu klausė „Skautų aidas“²⁵. Švenčiant Velykas kaime buvo ne tik ridenami kiaušiniai, bet ir organizuojami „geriausiai nubalintos krosnies“ (tarp vaikų) arba „gražiausio margučio“ (tarp merginų) konkursai. Didelio dėmesio tarp Jaunųjų ūkininkų ratelių aktyvistų 1933 m. sulaukė tautiniu stiliumi įrengtos seklyčios konkursas. Nugalėtojus ketinta apdovanoti tautos didvyrių portretais, kuriuos įrėminti palikta patiems laimėjusiems²⁶.

Būtiniems praktiškiems darbams kaime (medelių sodinimui) bandyta suteikti patriotinį turinį. Medelius skatinta sodinti ne kur papuolė, o ant piliakalnių, šventvietėse, senose kapinaitėse. „Pagerbkime piliakalnius, palinkusiais kryžiais nusodintus kapus, šventovietes“, – agituota konkurso įstatuose²⁷. Jaunieji ūkininkai buvo raginami rinkti tautosaką, o pasibaigus rudens darbams iki pavasario užsiimti „žiemos darbais“. Taip buvo vadinama dailiųjų dirbinių kūryba. Pavasarį būdavo organizuojamos vadinamosios Jaunųjų ūkininkų ratelių „žiemos darbų“, kitaip saktant, dailiųjų amatų, parodėlės. Joms buvo skiriamas didelis Lietuvos valdžios dėmesys – tokias parodas aplankydamas Žemės ūkio ministras Jonas Aleksa, Žemės ūkio rūmų direktorius Juozas Talat-Kelpša ir net pats valstybės prezidentas. Neblogą jaunųjų ūkininkų dirbinių meninį lygį iliustruoja 1937 m. III Rudens dailės paroda, nors bemokslų jaunuolių darbuose ypač dažnai pasitaikydavo perdėtų tautinių akcentų, kaip antai liaudiškų sodybų pavidalo inkilų, drožinėta tautine atributika išpuoštų rankšluostinių, Lietuvos vėliavos spalvomis padabintų tautinių drabužių ir pan.

Visuomenės ir ypač jaunimo tautinę orientaciją reguliavo kryptinga nacionalinė propaganda, nuosekliai iš mokyklinių vadovėlių ir žiniasklaidos puslapių peršamas tautos didvyrių kultas. Rašiniuose apie jaunuomenės ugdymą buvo teigiama, „kad reikšmingiausia šiam reikalui yra ta istorija, kur įvykiai grupuojami apie tautos didvyrius. Didvyrių garbinimas yra tautiško nusiteikimo stipri šaknis. [...] Tokie didvyriai yra brangieji metalai begalinėje kokios tautos kartų grandinėje. Taip, Margio, Mindaugo, Gedimi-

no, Kęstučio, Vytauto asmenyse galima įžiūrėti nemaža senovės lietuvių tautinių savybių“²⁸. Propagandos akcentais tapo Lietuvos istorija su didžiaisiais kunigaikščiais ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautinio atgimimo veikėjais, o po 1933 m. Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlanto vandenyną – ir lietuviams lakūnais. Foną istorinių asmenų portretams suteikė visų rūšių lietuvių liaudies menas bei papročiai.

Jaunimo sąmoningumą gerai iliustruoja 1930 m. vasario mėn. žurnalo „Jaunoji Lietuva“ atlikta apklausa, kurios pagrindinis 7-asis klausimas skambėjo taip: „Į kuri mirusį ar dar gyvenantį asmenį norėtum būti panašus?“ Berniukų anketose sektini herojai išsirikiavo tokia tvarka: 1) Vytautas Didysis, 2) Augustinas Voldemaras ir Napoleonas Bonapartas, 3) Jonas Basanavičius, 4) Vincas Kudirka, 5) Juozas Tumas-Vaižgantas ir Kipras Petrauskas, 6) Bennito Mussolini ir Thomas Edisonas, 7) Antanas Smetona, Maironis ir Jonas Jablonskis, 8) Kęstutis ir šv. Kazimieras, 9) Vydušas, Vincas Krėvė-Mickevičius ir Forsteris ir t.t.²⁹ Mergaičių, kurių aktyvumas, atsakant į klausimus, buvo menkesnis, moterų idealais buvo įvardytos šios žymios moterys: 1) Joana d'Ark, 2) kunigaikštienė Birutė ir Adomo Mickevičiaus herojė Gražina, 3) rašytojos Šatrijos Ragana, Žemaitė ir Lazdynų Pelėda. Toliau sekė pedagogė Maria Montessori, literatūrinė herojė Mirga, dainininkė Julija Dvarionaitė. Paskutinės sąrašė išsirikiavo kino žvaigždės: Bebe Daniels, Vilma Banki, Klara Bou, Greta Garbo³⁰. Į sąrašą patekė rašytojai, poetai ir jų kūrinių herojai atitinka statistiką apie tai, kuriuos rašytojus ir jų kūrinius dažniausiai skaitė tarpukario jaunimas.

Metai iš metų formuojami stereotipai prasiverždavo ypač svarbiais tautos istorijai momentais. Vieni jų – Lietuvos dalyvavimas pasaulinėse ir tarptautinėse parodose, su kurių koncepcija eiliniai piliečiai galėjo susipažinti iš spaudoje skelbiamų parodos eksponatų konkursų sąlygų bei viešų konkursinių darbų ir maketų ekspozicijų, rengiamų prieš išgabenant kūrinius į užsienį. Nemaža dalis inteligentų vyko į Paryžių ir Berlyną savomis akimis pasižiūrėti parodas ir įvertinti Lietuvą tarp kitų pasaulio šalių. Žiūrovai gyvai reagavo į tai, ką matė, ir ypač į tai, kas jiems nepatiko: skelbė savo pamąstymus spaudoje, rašė laiškus parodų organizatoriams. Daugiausia pasigedavo tų pačių tautiško akcentų, kurie, jų manymu, simbolizavo Lietuvos savastį. Į archyvus nugulę piliečių laišku pluoštai, periodinių leidinių redaktorių rašyti, bet dėl perdėm kritiško pobūdžio neatspausdinti straipsniai vaizdžiai iliustruoja prioritetus, suformuotus tarpukario ideologinės propagandos.

Pirmasis svarbus Lietuvos tarptautinis pasirodymas pasaulinėje parodoje „Menas ir technika šiuolaikiniame gyvenime“ Paryžiuje nesukėlė susižavėji-

mo iš Lietuvos atvykusiems žiūrovams, kuriems ekspozicija pasirodė pernelyg blanki, keista, neįspūdinga, sugrupuota aplink Afrikos stabus primenantį gąsdinantį akcentą – didžiulę Rūpintojėlio figūrą. Dar vykstant parodai, buvo siūloma keisti ekspoziciją. Daugiausia kritikų pasisakė už tokią schemą – matomiausioje vietoje patalpinti Vytauto Didžiojo skulptūrą XV a. Lietuvos žemėlapyje fone, greta – lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno biustus su jų skrydžio iš Niujorko į Kauną diagrama. Kitame šone įkomponuoti J. Basanavičiaus ir V. Kudirkos biustus Lietuvos himno žodžių fone: „Lietuva, Tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme“³¹.

Po, daugelio lietuvių nuomone, nepavykusio pasirodymo Paryžiuje aktyviai rengta kita pasaulinė paroda – „Rytojaus pasaulis“ 1939 m. Niujorke. Dramos režisierius ir artistas A. Vitijauskas (Vitkauskas?) siūlė Niujorke Lietuvos dienos proga suvaidinti „įspūdingą scenos veikalą“, kuriame būtų užfiksuoti istorijos momentai iš didžiųjų kunigaikščių Vytauto arba Gedimino laikų. Dienos metu, anot režisieriaus, turėjo būti sukurti gyvieji paveikslai, vaizduojantys baudžiavą, atgimstančią Lietuvą ir laisvę³². Liaudies meno puoselėtoja Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė žadėjo iš savo ir sesers M. Glemžaitės skrynių ištraukti lietuviškus rankdarbius. Kanklininkų draugijos pirmininkas ir kanklių muzikos kursų vedėjas Justinas Strimaitis primygtinai siūlė organizaciniam komitetui įtraukti į programą kanklininkų pasirodymus, „labiausiai atspindinčius tautos dvasios turtus“³³. Tačiau į šiuos siūlymus nebuvo atsižvelgta, ir Niujorke Lietuvos dienos proga (daugiausia dėl finansinių sunkumų) pasitenkinta Amerikos lietuvių chorų ir šokėjų pasirodymais. Kad ir pavėluotai, jau po parodos atidarymo, buvo įrengtas specialus garbės kampeilis lakūnams Dariui ir Girėnui. Be to, pagrindinis parodos akcentas – Vytauto Didžiojo statula garbės salėje matomiausioje vietoje – atitiko daugelio trokštamą tautinės valstybės reprezentavimo idėją.

Tarpukario lietuviams visą laiką reikėjo priminti, kokių sudėtingu laikotarpiu jie gyvena ir ką turi daryti, kad jų veikla būtų prasminga įtvirtinant tėvynės nepriklausomybę. Tautinė agitacija palietė įvairius socialinius sluoksnius. Ji taip giliai įsišaknijo, kad ir po daugelio metų kaip aidas lydi jau kitų kartų gyvenimą. Ypač tuomet, kai susidaro panašios istorinės aplinkybės – tautinio identiteto išlikimo pavojus. Tarpukariu diegti tautiškumo idealai, tramdyti net penkiasdešimt sovietmečio metų, prasiveržė apie 1990-uosius, Lietuvai pakilus į kovą už nepriklausomybę. Knygynus užplūdo tų pačių, ketvirtajame dešimtmetyje išleistų, knygų apie Lietuvos istoriją ir tautos didvyrius fotografuoti leidimai. Miestų ir miestelių aikštėse atstatomi sovietmečiu nugriauti nepriklausomybės paminklai. Vėl pradėjo masiškai plisti

tautiniai drabužiai, liaudies dirbiniai su tautine atributika. Ilgainiui tautinis romantizmas rimo ir įžengus į XXI a. daugeliui gali pasirodyti naivus tas idealizmas ir perdėtas praeities romantizavimas, kuris persmelkė tarpukario kultūrinį gyvenimą. Tačiau šandien, beatodairiškai įsisavinant Vakarų vertybes, svarbu prisiminti ir naujai įvertinti tarpukario kultūrinių pastangas susigrąžinti tautinį savitumą į modernų gyvenimą.

Gautā 2003 01 30

Nuorodos

- ¹ Į skaitytojus, *Tautiškas kelias*, 1930, birželio 19.
- ² Dėl savos literatūros, *Tautos balsas*, 1932, gruodžio 17.
- ³ Baltutis, Tikslingumas, *Tautos balsas*, 1932, gruodžio 17.
- ⁴ Tautginas, Ekskursijų klausimu, *Tautiškas kelias*, 1930, birželio 10.
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ Skautininkas, Mylėk ir pažink savo kraštą, *Skautų aidas*, 1929, Nr. 5–6, p. 1–2.
- ⁷ Stovykla – skautų mokykla, *Skautų aidas*, 1929, Nr. 5–6, p. 10.
- ⁸ Žr.: *Lietuva 1918–1938. Leidinys 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti*, Kaunas, 1938, p. 120.
- ⁹ J. Rackevičius, Jaunoms ūkininkams, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 24, p. 107.
- ¹⁰ A. Tamošaitis, Tautiški rūbai, *Lietuvos aidas*, 1935, vasario 23.
- ¹¹ Dr. Kairiūkštytė-Eliass lankosi Krokuvoje, Varšuvoje, Vilniuje..., *Moteris ir pasaulis*, 1938, Nr. 11, p. 15; M. Glemžaitė, *Kupiškėnų vestuvininkai. Tautiškų kostiumų albumas*, Kaunas, 1936; M. Glemžaitė, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai: 60 paveikslų ir jų paaiškinimai*, Kaunas, 1939 (Moterų šaulių tarybos jubiliejinių metų leidinys); A. Tamošaitis, *Lietuvių moterų tautiniai drabužiai*, Kaunas, 1939 (serija „Sodžiaus menas“, kn. 7–8).
- ¹² Susidomėjimas tautiškais drabužiais vis auga, *Moteris ir pasaulis*, 1937, Nr. 4, p. 21.
- ¹³ Šaulių moterų suvažiavimas, *Moteris ir pasaulis*, 1937, Nr. 1, p. 20.
- ¹⁴ Šaulės Vilkaviškyje įsteigė tautinių medžiagų audyklą..., *Moteris ir pasaulis*, 1938, Nr. 11, p. 14.
- ¹⁵ Birutininkės pradėjo namų pramonės propagavimą provincijoje, *Amatininkas*, 1938, Nr. 12, 2 virš. p.
- ¹⁶ Krizė, baliai, kultūra..., *Naujoji romuva*, 1932, Nr. 8, p. 189–190.
- ¹⁷ V. Avizonis, Šalin fokstrotai!, *Skautų aidas*, 1930, Nr. 5–6, p. 20.
- ¹⁸ P. Pakarklis, Tautiškas ugdymas. Tautiško ugdymo priemonės, *Jaunoji Lietuva*, Nr. 5–6, p. 27.
- ¹⁹ Serviruotų vaišių stalelių paroda, *Moteris ir pasaulis*, 1938, Nr. 5, p. 20.
- ²⁰ P. Pakarklis, ten pat, p. 27.
- ²¹ Kauno šilko audinių pramonė, *Naujoji romuva*, 1932, Nr. 6, p. 137–138.
- ²² J. Kazlaitė, Rankdarbiai, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 32, p. 141.

- ²³ Kursų nutarimai, *Skautų aidas*, 1929, Nr. 1, p. 12; 1929, Nr. 2, p. 12.
- ²⁴ B. Gaidžiūnas, Rūpinkimės darželiais, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 13, p. 51.
- ²⁵ O. B., Iš skaučių pavasarinių darbų, *Skautų aidas*, 1930, Nr. 3, p. 15.
- ²⁶ V. Tiškus, Įsirenkime jaunųjų ūkininkų sodybas, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 8, p. 29; JŪR seklyčių steigimo ir įrengimo konkursas, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 42, p. 203.
- ²⁷ Ruoškimės medelių šventei, *Jaunasis ūkininkas*, 1933, Nr. 14, p. 53.
- ²⁸ P. Pakarklis, ten pat, p. 28.
- ²⁹ Jaunimo autoritetai, *Tautiškas kelias*, 1930, birželio 19. Forsterio tapatybę sunku nustatyti, kadangi nenurodytas vardas. Lietuvos jaunimui galėjo imponuoti gamtininkas, keliautojas ir rašytojas Johanas Georgas Forsteris (1754–1794), kuris 1784–1787 m. dėstė mineralogiją, botaniką ir zoologiją Vilniaus universitete, taip pat anglų rašytojas Edvardas Morganas Forsteris (1879–1970), ilgą laiką gyvenęs Indijoje ir savo gyvenimą egzotiškame krašte aprašęs knygoje.
- ³⁰ Mūsų jaunuomenės idealingumas, *Jaunoji Lietuva*, 1930, Nr. 4, p. 233.
- ³¹ J. P., Mūsų paviljonas Paryžiuje, *Akademikas*, 1937, lapkričio 11, p. 208.
- ³² Dramos artisto-režisieriaus A. Vitijausko raštas parodos komiteto pirmininkui. 1938, rugsėjo 30, *Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *MACBRS*), F 245–21, p. 268.
- ³³ Lietuvos kanklininkų draugijos ir kanklių muzikos vedėjo Justino Strimaičio laiškas Spaudos biuro viršininkei M. Avietėnaitei. 1938, spalio 31, *MACBRS*, F 245–21, l. 257.

Lijana Šatavičiūtė

NATIONAL PECULIARITIES IN INTERWAR LITHUANIA

S u m m a r y

This article discusses manifestations of national mass culture that were inspired by the national politics of the young state. On the basis of archival material and periodical publications of the 1920–30s, attempt is made to expose various manifestations of the national movement and to determine their roots and characteristics of spread. The aspects that have left the deepest mark on Lithuanian culture are chosen for analysis. Much attention is devoted to the fashion of wearing the national costume, which stimulated the rise of folk crafts, and to the reborn interest in national dance, national foods, and national-style handwork. Furthermore, the article provides an account of the encouragement of artistic activity among the scouts and rural youth grouped into Circles of the Young Farmers, and considers the issues of consistent romanticization of the state's past and introduction of the cult of national heroes, which were viewed as subjects promoting patriotic feelings.

The conclusion is made that the national movement engaged various groups of society and developed the stereotypes of the 'own' culture within the consciousness of the people. The civic consciousness of the citizens of the Republic of Lithuania manifested itself during important historical moments (e.g., when the country was represented at world exhibitions ordinary citizens could express their opinion about them). The author holds the view that today it is important to be aware of the efforts made in the interwar years by public figures to return the national peculiarities to the culture of that time and to revitalize them.